

SKO STICHTING
KENNIS
ONTWIKKELING HBO

Lectoraten in het hoger beroepsonderwijs 2001-2008

*Eindevaluatie van de stichting
kennisontwikkeling hbo*

2

Inhoudsopgave

Samenvatting van de aanbevelingen	4
1. Inleiding	6
2. Voorgeschiedenis	7
3. Samenvatting rapport Karssen	10
4. Samenvatting kwantitatief onderzoek	12
5. Samenvatting rapportages pilots kwaliteitszorg	14
6. Conclusies	15
7. Waar staan we nu?	24
Bijlage	25

december 2008

Samenvatting van de aanbevelingen

Relatie onderwijs en onderzoek

Een stevige koppeling van onderzoek en onderwijs en een blijvende aandacht voor de professionalisering van docenten zijn essentieel voor de verdere ontwikkeling van de lectoraten. Een kenniskring bestaande uit docenten die voldoende tijd hebben om hun taken binnen het lectoraat uit te voeren, een gericht HRM beleid van de hogeschool en een kwaliteitszorgsysteem dat eisen stelt aan de doorwerking naar het onderwijs zijn daarvoor de noodzakelijke voorwaarden.

Oriëntatie van het onderzoek

Het onderzoek van een lectoraat dient zich te richten op kennis die gevraagd wordt door economie en samenleving. Een sterk lectoraat richt zijn onderzoek op de externe omgeving, maar is daar niet louter volgend. Een situatie van uitsluitend "u vraagt en wij draaien" is niet wenselijk. Een zinvolle bijdrage aan de innovatie van de beroepspraktijk is gediend met een zekere afstand tot de alledaagse praktijk.

Financiering van het onderzoek

Wil het praktijkgericht onderzoek in de hogescholen goed van de grond komen, dan is op termijn noodzakelijk dat er een volwaardige tweede geldstroom voor de hogescholen ontstaat, die stimuleert dat hogescholen in competitie gelden kunnen verwerven voor praktijkgerichte onderzoeksprojecten. Daarmee kan een stap worden gezet in de richting van het ontstaan van een duurzame onderzoekspraktijk in de hogescholen.

Financiering van lectoraten

Op het gebied van de financiering van lectoraten zijn twee maatregelen wenselijk. Het ministerie van OCW zou extra gelden beschikbaar moeten stellen voor een geleidelijke verdubbeling van het aantal lectoren in de periode 2009-2013. Daarnaast is een grotere interne financiering van de lectoraten door de hogescholen wenselijk omdat dit kan worden gezien als een blijk van een hechtere verankering van de lectoraten in de hogescholen. Een gevolg hiervan zou moeten zijn dat er meer docenten bij de lectoraten worden betrokken, maar ook dat de gemiddelde aanstelling per docent omhoog gaat van 0,2 fte naar 0,4 fte.

Docenten en HRM beleid

Het is nodig dat hogescholen een gericht en samenhangend HRM beleid volgen. Een stap in de goede richting is dat verschillende hogescholen over zijn gegaan tot het scheppen van gemengde docent-onderzoeker functies. Op die manier kan de huidige kloof tussen het gemiddelde kwalificatieniveau van lectoren en van docenten geleidelijk worden verkleind. Dit zou er op termijn ook in kunnen resulteren dat professionalisering niet beperkt blijft tot de docenten die deel uitmaken van het lectoraat.

Lectoren

De minimale aanstelling van een lector dient 0,5 fte te zijn¹. Daarbij moet worden gestreefd dat bij een deeltijd aanstelling van een lector het lectorschap en de andere werkring elkaar versterken op het gebied van de kennisontwikkeling. Een lector met een kleinere aanstelling is alleen wenselijk indien deze lector aan een lectoraat is verbonden waar een dragende lector voor tenminste 0,5 fte werkzaam is.

Kwaliteitszorg

Het brancheprotocol kwaliteitszorg onderzoek van de HBO-raad biedt een adequaat kader voor de kwaliteitszorgsystemen van de individuele hogescholen. Deze systemen moeten passen bij de missie, structuur en cultuur van de hogeschool en bij de onderzoeksdomeinen die zij in huis heeft. Dat neemt niet weg dat het bestuur vraagtekens plaatst bij een te grote diversiteit tussen de systemen die de hogescholen hebben of gaan inrichten. Immers, de vergelijkbaarheid van de uitkomsten van de systemen op instellingsniveau komt onder druk te staan als die systemen onderling teveel van elkaar verschillen.

¹ Bij een bijna voltijdse aanstelling van 0,8 fte zou dit 0,4 fte zijn.

1 Inleiding

Voor u ligt de eindevaluatie van de stichting kennisontwikkeling hbo, die van medio 2001 tot eind 2008 de introductie van lectoraten in het hoger beroepsonderwijs heeft begeleid. De opbouw van deze eindevaluatie is als volgt. Eerst wordt een overzicht gegeven van de activiteiten die de stichting in de afgelopen zeven jaar heeft ontplooid. Daarna worden de drie meest recente activiteiten behandeld: een kwalitatief onderzoek door een evaluatiecommissie naar de stand van 19 lectoraten, een kwantitatief onderzoek naar het profiel van de lectoren en enkele pilots kwaliteitszorg. Daarna volgen de aanbevelingen van het bestuur en een slotconclusie.

Het rapport van de evaluatiecommissie en de rapportage van het kwantitatief onderzoek zijn reeds eerder gepubliceerd, zowel in druk als op de website van de stichting www.skohbo.nl. De rapportages van de pilots kwaliteitszorg zijn vanwege hun omvang alleen gepubliceerd op de website van de stichting.

2. Voorgeschiedenis

De lectoren zijn het sluitstuk van een lange ontwikkeling in het hoger beroepsonderwijs als formeel onderdeel van het hoger onderwijs. Tot het midden van de jaren '80 werden de toenmalige ruim 400 instellingen voor hoger beroepsonderwijs als scholen voor voortgezet onderwijs behandeld. De ontwikkeling van het hoger beroepsonderwijs als beroepsgerichte tak van het hoger onderwijs is sindsdien verder gegaan en aan het eind van de jaren '90 is de ontwikkeling in institutionele zin voltooid: het aantal instellingen is gedaald naar rond 50 eind jaren '90. Wat echter ontbrak, was de aandacht voor de docenten, die in grote meerderheid sterk op onderwijs waren gericht en die nauwelijks of niet konden worden gekenschetst als innovatieve professionals die via (eigen) onderzoek een bijdrage leverden aan de verdere ontwikkeling van de beroepspraktijk, de vernieuwing van het curriculum en het vergroten van de onderzoeksvaardigheden van studenten. In 2000 culmineerde dit in een essay van de toenmalige voorzitter van de HBO-raad, prof. dr. F. Leijnse. Hij stelde daarin voor om lectoren-nieuwe-stijl in te stellen. Hij plaatste dit in het kader van noodzakelijke investeringen in het onderwijsgevend personeel van de hogescholen. Professionalisering en verbreding van de functie van onderwijsgevende stonden hierbij centraal. De introductie van lectoraten in het hoger beroepsonderwijs volgde kort daarna: in 2001 werd de stichting speciaal voor dat doel werd opgericht door de HBO-raad, de vereniging van hogescholen. De HBO-raad had daartoe een convenant gesloten met het ministerie van OCW, waarin enkele hoofdlijnen werden vastgelegd en waarin van het ministerie geld beschikbaar stelde, dat vooralsnog buiten de reguliere bekostiging van de hogescholen viel. In het eerste jaar was dat 32.500.000 gulden, welk bedrag vanaf 2002 werd verhoogd tot 30.400.000 euro per jaar. Aanvankelijk was dit een incidenteel budget, maar na 2004 is dit structureel geworden.

De taak van de stichting was primair het beoordelen van aanvragen voor een lectoraat, die de hogescholen op grond van hun door de HBO-raad vastgestelde trekkingsrecht konden doen. Daartoe werd een toekenningsregeling opgesteld waarin de eisen werden aangegeven waaraan een lectoraatsaanvraag moest voldoen. In feite werd daarmee tevens een soort standaard gezet voor een lectoraat in het hoger beroepsonderwijs. De stichting had ook tot taak om de ontwikkeling van de lectoraten te volgen door middel van evaluaties en om aan het eind van de convenantsperiode een evaluevaluatie op te stellen. Daarnaast heeft de stichting in de loop van de jaren regelmatig contact te onderhouden met de werkgeversorganisaties VNO-NCW en MKB-Nederland. Beide organisaties hebben aldus een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de lectoraten.

In de aanvangsjaren bleek duidelijk dat de hogescholen moeite hadden een nieuw verschijnsel dat het lectoraat was, een plaats te geven in hun onderwijsorganisatie. Dat bleek met name uit de evaluaties die het bestuur vanaf 2003 door externe commissies heeft laten uitvoeren. Er zijn in de loop der jaren drie evaluatiecommissies geweest, die allen onder voorzitterschap van prof. dr. C. Karssen stonden. De eerste commissie bezocht 18 lectoraten die tenminste 1,5 jaar werkzaam waren en bracht in april 2004 haar rapportage uit. De hoofdconclusie was de lectoraten een nieuw elan in

de hogescholen teweeg hadden gebracht, maar dat tegelijkertijd van een duurzame worteling van de lectoraten in de hogescholen eigenlijk nog geen sprake was.

Ofschoon de commissie bedoeld was om een tussentijdse evaluatie uit te voeren ten behoeve van de stichting, bleek de rapportage een rol te gaan spelen bij de discussie tussen de HBO-raad en het ministerie van OCW over de verlenging van het convenant en met name over het structureel maken van het budget. Die verlenging is er gekomen, want eind 2004 werd een vernieuwd convenant gesloten tussen de HBO-raad en het ministerie, waarin het budget structureel werd gemaakt en tevens verhoogd. Ook werd bepaald dat de financiële middelen vanaf 2007 in de reguliere bekostiging zouden worden opgenomen, waarmee de beoordeling door de stichting van aanvragen voor een lectoraat zou worden beëindigd. In onderling overleg tussen de HBO-raad en de stichting is overigens in 2006 afgesproken dat ook na opnemings van de middelen in de reguliere bekostiging de hogescholen zouden doorgaan met het ter beoordeling voorleggen van aanvragen voor lectoraten. Vanwege het ontbreken van een operationeel systeem van kwaliteitszorg in het hoger beroepsonderwijs achtten de HBO-raad en de stichting het uit een oogpunt van kwaliteitsbewaking raadzaam dat de beoordeling van lectoraatsaanvragen door zou gaan tot 2009, wanneer een landelijk systeem van kwaliteitszorg operationeel zou moeten zijn. In 2007 heeft de HBO-raad een branche-protocol kwaliteitszorg onderzoek uitgebracht waarin de hoofdlijnen van een systeem werden geschetst. In afwachting van de invoering van dit systeem hebben de hogescholen in de afgelopen twee jaar op ruime schaal aanvragen aan de stichting voorgelegd.

Een tweede evaluatiecommissie bezocht van medio 2004 tot begin 2005 30 lectoraten en bracht in het voorjaar van 2005 haar rapport uit. Uit deze rapportage kwam naar voren dat de introductie van de lectoraten voorspoedig verliep en dat er ten opzichte van het tijdstip van de eerste evaluatie veel ten goede was verbeterd. Niettemin concludeerde de commissie dat de ontwikkeling nog niet voltooid was.

In het najaar van 2005 heeft het bestuur door een extern bureau een kwantitatieve meting laten uitvoeren onder 122 lectoraten. De bedoeling was om op het niveau van het hoger beroepsonderwijs als branche streefwaarden en doelen te formuleren ten behoeve van de eindevaluatie in 2008. De stichting heeft die streefwaarden in maart 2006 in een reactie op de kwantitatieve meting voorgesteld aan de HBO-raad. Bij de Rijksbegroting heeft het ministerie van OCW telkenjare een beperkte set van streefwaarden opgesteld. De kwantitatieve meting is op verzoek van de HBO-raad en het ministerie herhaald in 2006 onder 113 lectoraten. Aanleiding tot deze tweede kwantitatieve meting was een motie van de Tweede Kamer om de in het vernieuwde convenant voor 2007 voorziene verruiming van de financiële middelen afhankelijk te maken van een additionele meting over de effectiviteit van de lectoraten. De uitkomsten van de meting zijn door de Tweede Kamer aanvaard en de verruiming van de middelen is tot stand gebracht. Daaraan voorafgaand heeft het bestuur een commissie bestaande uit lectoren gevraagd een advies uit te brengen enkele methodologische kwesties die naar aanleiding van de eerste kwantitatieve meting waren gerezen.

Medio 2006 heeft de HBO-raad een strategische agenda uitgebracht, waarin de uitbouw van de onderzoeksfunctie van de hogescholen werd bepleit door een verdere groei van het aantal lectoraten, verruiming van de mogelijkheden voor docenten om te participeren in een lectoraat, door investeringen in kapitaalintensieve hoogtechnologische voorzieningen en door een investeringsfonds voor vraaggericht onderzoek, thans praktijkgericht onderzoek genoemd.

Mede ter voorbereiding van de eindevaluatie heeft het bestuur in 2007 besloten een aantal pilots kwaliteitszorg te subsidiëren om zo inzicht te verkrijgen in de feitelijke mogelijkheden van een stelsel van kwaliteitszorg voor lectoraten. Tevens is een derde evaluatiecommissie ingesteld die van het najaar 2007 aan het werk is gegaan en medio 2008 haar rapport heeft uitgebracht. Daarnaast is een kwantitatief onderzoek door een extern bureau uitgevoerd naar het profiel van lectoren. Het bestuur achtte het wenselijk dat er inzicht zou komen in het profiel van de meest centrale figuur in het proces – de lector. In overleg met een vertegenwoordiging van de lectoren is een vragenlijst opgesteld.

De stichting kreeg in 2008 een nieuwe taak er bij: het beoordelen van aanvragen door hogescholen voor een praktijkgericht onderzoeksproject. Het betreffende programma RAAK Pro werd gevoed door de middelen die na 2007 niet door hogescholen waren besteed aan een lectoraat. Hiermee is in feite een eerste stap gezet in een programma voor tweede geldstroom onderzoek aan hogescholen, een ontwikkeling die ook door de derde evaluatiecommissie is bepleit.

De financiële eindafrekening van het lectorenfonds volgt in 2009. Daarmee komt een einde aan de taken van de stichting met betrekking tot de instelling van lectoraten. De stichting heeft steeds binnen de grenzen van haar verantwoordelijkheid gepoogd een constructieve relatie op te bouwen met de lectoren, de hogescholen, de HBO-raad en de werkgevers. Gaandeweg is die relatie tot wasdom gekomen, getuige het feit dat na 2007 hogescholen vrijwillig hun lectoraatsaanvragen aan de stichting hebben voorgelegd. De soms indringende gesprekken met individuele hogescholen over een afgewezen aanvraag getuigen daar ook van, evenals het feit dat instellingen buiten de hogescholen die ook onderwijs op hbo-niveau verzorgen, de weg naar de stichting gevonden. De periodieke contacten met vertegenwoordigers van de lectoren en van de werkgeversorganisaties VNO-NCW en MKB-Nederland heeft de stichting als zeer constructief ervaren.

De stichting heeft de indruk dat de standaard die zij door middel van de toekenningsregeling heeft gezet voor een lectoraat in het hoger beroepsonderwijs, bruikbaar is gebleken. Aanpassing aan de nieuwe ontwikkelingen zal in de toekomst nodig zijn, maar dit is nu een taak van de hogescholen en hun vereniging, de HBO-raad.

3. Samenvatting rapport Karssen

Bij het vormen van een beeld van de ontwikkeling van de lectoraten hebben de achter-eenvolgende evaluatiecommissies onder leiding van prof.dr. C. M. Karssen een cruciale rol gespeeld. Het laatste rapport "Lectoraten, kweekvijvers van innovatie" geeft een evenwichtig beeld van waar de lectoraten staan en welke weg er nog te gaan is. Het bestuur heeft het rapport in september gepubliceerd met een voorlopige reactie die in de bijlage is opgenomen.

De commissie stelt in haar rapport 10 best practices voor:

a. Doelstellingen van de lectoraten

1. Lectoraten verheffen systematische kennisontwikkeling door middel van eigen langjarige onderzoekprogramma's tot hun centrale doelstelling.

De kwaliteitsdimensie van de verdieping van kennis is daarbij belangrijker dan de omvang van het onderzoek. Deze praktijk leidt tot de meest succesvolle ontwikkeling van lectoraten zeker wanneer deze kennisontwikkeling ook leidend is voor de ontwikkeling van de andere doelstellingen van het lectoraat: ze vergroot en verdiept de impact op het onderwijs en de professionaliteit van docenten en verrijkt de kenniscirculatie met economie en samenleving.

2. Docenten en studenten participeren rechtstreeks in het onderzoek.

Deze praktijk bevordert dat actuele kennis die verworven wordt in het onderzoek direct wordt overgedragen in het onderwijs. Training in onderzoeksvaardigheden stimuleert en verdiept deze participatie. Het lectoraat wordt ook directer betrokken bij curriculum ontwikkeling.

3. Het onderzoek richt zich op kennis die gevraagd wordt door economie en samenleving.

Deze praktijk wordt mogelijk indien de programma's worden ontwikkeld en uitgevoerd in samenspraak met de externe omgeving. Een sterk lectoraat is daarbij niet louter volgend maar mede sturend op grond van de eigen kennisontwikkeling.

4. Succesvolle werving van externe middelen.

Sterke eigen onderzoekprogramma's en een gerichtheid op economie en samenleving vergroten ook de positieve score bij het verkrijgen van externe middelen.

b. Beleid van de hogescholen

5. De introductie van nieuwe doelstellingen op het terrein van personeel en organisatie.

De succesvolle ontwikkeling van lectoraten wordt bevorderd door: (a) het scheppen van meer gemengde docent-onderzoekerfuncties; (b) het stellen van hogere minimum-kwaliteitseisen aan nieuw te werven personeel; (c) de verhoging van het aandeel gedoctoreerden in het personeelsbestand. Aanstellingen van een lector, kleiner dan 0,5 fte dienen een uitzondering te zijn.

6. Verhoging van de interne financiering.

De ontwikkeling van de lectoraten wordt bevorderd wanneer de hogescholen in ruime mate eigen financiële middelen ter beschikking stellen voor het onderzoek en de bijdragen die de lectoraten leveren aan het onderwijs vergoeden.

7. Bundeling van lectoraten in kenniscentra ten behoeve van meerdere opleidingen.

Deze ontwikkeling vergroot de effectiviteit en impact van de lectoraten en voorkomt verkokering.

8. Bestuurlijke verankering.

Verankering van deskundigheid en betrokkenheid bij de inhoud van onderwijs en onderzoek op alle bestuurlijke niveaus inclusief het college van bestuur is noodzakelijk.

c. Nationaal beleid

9. De geleidelijke uitbouw van het SIA-RAAK programma tot een volwaardige tweede geldstroom voor de hogescholen.

Dit is een onmisbare ondersteuning voor de duurzame verdere groei van de lectoraten.

10. NWO-financiering van de onderzoeksamenwerking tussen universitaire onderzoeksgroepen en lectoraten.

De toename van het aantal promovendi onder de docenten van de hogescholen is een gereede aanleiding de financiering daarop aan te passen.

4. Samenvatting kwantitatief onderzoek

Om een beeld te krijgen van het profiel van de lectoren heeft het bestuur door bureau Alons en partners een onderzoek laten doen. De respons op het verzoek mee te doen aan dit onderzoek was 48%. Voor dit type onderzoek mag dit een goed resultaat worden genoemd. Lectoren zijn in grote mate bereid om gegevens rond hun lectoraat via de vragenlijst te verstrekken.

In het rapport worden de volgende conclusies getrokken:

1. Het overgrote deel van de lectoren is man, slechts een kwart van de lectoren is vrouw. Dit fenomeen is niet onbekend bij universiteiten als het gaat om hoogleraren (11% vrouw) en universitair hoofddocenten (17% vrouw), categorieën waarmee een lectoraat vergeleken kan worden.
2. Een belangrijk deel (60%) van de lectoren is ouder dan 50 jaar. Senioriteit is een belangrijk element in de selectie van lectoren.
3. Veruit de meeste lectoren hebben een master graad en daarvan is het gros ook gepromoveerd. Voor het kunnen professionaliseren van docenten en het begeleiden van promovendi is dit een belangrijke randvoorwaarde. In de praktijk blijkt deze meestal ook te zijn vervuld. Zo is ruim 60% actief in het begeleiden van (vaak meerdere) promovendi. Het gemiddelde is 2,6 promovendi.²
4. De spreiding van de lectoren over de onderscheiden domeinen is goed te noemen. In elk van deze domeinen bevinden zich inmiddels redelijke aantallen lectoren.
5. De helft van de lectoren is benoemd voor 2005, de andere in 2005 of daarna. Met uitzondering van 2005 is sprake van een gestage toename van het aantal benoemingen
6. De gemiddelde looptijd van een lectoraat bedraagt circa 4-5 jaar. Uiteraard zal in voorkomende gevallen sprake zijn van een mogelijke herbenoeming nadien. Het geeft aan dat hogescholen in dit opzicht voldoende ruimte hebben om hun lectoratenbeleid tactisch en strategisch aan te kunnen passen aan hun wensen en mogelijkheden, en aan de ervaren mate van succes.
7. De gemiddeld aanstellingsomvang bedraagt 0,60 fte. Dat betekent dat de betreffende lectoren (ook psychologisch) dedicated met hun taakopdracht bezig kunnen zijn omdat dit de hoofdtak genoemd kan worden. Een kwart van de lectoren is zelfs nagenoeg fulltime aan de hogeschool verbonden (0,80 tot 1,00 aanstelling).
8. We zien ook een duidelijke structuur in de eventuele tweede baan. Nogal wat lectoren vervullen deze baan in een universitaire omgeving (ruim de helft van de van toepassing zijnde tweede baan gevallen) en kunnen langs die weg hun lectoraat ongetwijfeld extra impulsen verschaffen. Tegelijkertijd zien we ook een substantieel aantal lectoren met een tweede baan bij profit en non-profit organisaties buiten de hogeschool. Hiermee wordt de verbinding met de praktijk bevorderd.
9. Er is veel variatie in de omvang van de kenniskringen (aantal personen rond het lectoraat). In sommige gevallen spreken we van een grote community (het maximum dat we registreren is 49 personen), in een aantal andere gevallen is dit nog erg

² Het geregistreerde maximum is 22 promovendi. In hoeverre dit redelijk te noemen valt, staat ter discussie. Er zijn vrijwel geen universiteitshoogleraren die een dergelijk aantal promovendi gelijktijdig kan, wil en mag begeleiden.

beperkt. Gemiddeld is sprake van ruim 11 personen die rond het lectoraat georganiseerd en betrokken zijn. De gemiddelde bijdrage van elk van deze betrokkenen is evenwel beperkt (0,15 tot 0,30 fte).

10. De tijdbesteding van lectoren laat een divers beeld zien. Sommigen concentreren zich uitsluitend op onderzoek, andere stoppen veel tijd in kennisoverdracht (intern en extern), en weer anderen hebben een belangrijke onderwijstaak (tot 60%). Het zou interessant zijn na te gaan in hoeverre dergelijke tijdbestedingsprofielen ook op voorhand zijn afgesproken bij het aangaan van het lectoraat³. In elk geval is duidelijk dat de meeste lectoren (zeer) tevreden zijn met de verhouding tussen afspraken en realisaties op dit punt, maar ook dat bijna 30% ontevreden is.
11. De financiering van het lectoraat is ook divers. Over het geheel genomen dragen SKO gelden ongeveer de helft van het budget bij en wordt de rest gedekt door uiteenlopende bijdragen vanuit de hogeschool zelf en derdegeldstroom inkomsten (contractresearch, contractonderwijs). Internationale financiering blijft beperkt, en ook het aandeel van de tweede geldstroom. Mogelijk biedt dit de komende tijd reden om hierin meer te investeren.⁴
12. Lectoren blijken doorgaans redelijk tot hoog tevreden met het succes van hun lectoraat. Hun gemiddelde rapportcijfer is 7,6 en daarmee ruim voldoende om in schooltermen te spreken. Nogal wat lectoren kwalificeren dit succes zelfs met een 9 of een 10 en slechts enkelen geven een onvoldoende. In de ogen van de lectoren zelf is de invulling en het succes van hun lectoraat daarmee als positief te kwalificeren. Deze tevredenheid hangt wel significant samen met aanstellingsomvang. Wanneer de omvang toeneemt, neemt ook de mate van ervaren succes toe. Dat geldt ook voor de relatie tussen omvang en tevredenheid met de feitelijke tijdbesteding. Blijkbaar geven meer omvangrijke lectoraten meer armslag en bewegingsruimte om de diverse onderscheiden taken met succes te kunnen uitvoeren.

³ In de *Toetsingsregeling lectoraten (Den Haag, januari 2007)* wordt in artikel 6.2 (*Criteria voor toetsing*) aangegeven welke doelen en taken aan het lectoraat zijn verbonden.

⁴ Met betrekking tot inkomsten uit contractactiviteiten en toegepast onderzoek vermeldt de *Toetsingsregeling lectoraten (Den Haag 2007)* in artikel 6.5 dat hiervoor een gekwantificeerde term c.q. indicator voor aangegeven dient te zijn.

5. Samenvatting rapportages pilots kwaliteitszorg

In 2006 heeft het bestuur in zijn standpunt naar aanleiding van de meting 2005 al aandacht besteed aan kwaliteitszorg. De inmiddels uitgevoerde pilots zijn toen aangekondigd. Het toen geformuleerde kernpunt was dat lectoren op hun eigen maatstaven voor professionele kwaliteit worden aangesproken. Die maatstaven dienen het niveau van een individueel lectoraat te ontstijgen en bij voorkeur tot stand te komen in collegiaal overleg van lectoren in een bepaalde sector. Vervolgens is het oordeel van objectieve en betrokken buitenstaanders onontbeerlijk. Op het niveau van een lectoraat dient tot een inhoudelijk kwaliteitsoordeel te worden gekomen.

Deze uitgangspunten gelden voor het bestuur nog steeds. Zij zijn ook opgenomen in het Brancheprotocol kwaliteitszorg onderzoek (BKO) van de HBO-raad dat in 2007 tot stand is gekomen. Het hart van dit landelijk in te voeren kwaliteitszorgstelsel wordt gevormd door externe evaluaties van onderzoekseenheden. Deze evaluaties worden onder de eigen verantwoordelijkheid van de hogeschool uitgevoerd. De evaluaties van onderzoekseenheden moeten immers passen bij de missie en visie, het karakter, de cultuur en het kwaliteitsbeleid van de hogeschool. Om te borgen dat het evalueren en verbeteren transparant, onafhankelijk en deskundig plaatsvindt, is in het brancheprotocol is een kader afgesproken voor de inrichting van de kwaliteitszorg binnen hogescholen. Die afspraken hebben onder meer betrekking op de systematiek, de eenheid en frequentie van de evaluaties, de daarbij te evalueren onderwerpen en de samenstelling van de evaluatiecommissies. De door de hogeschool te organiseren evaluaties vinden zesjaarlijks plaats door commissies die bestaan uit externe onafhankelijke deskundigen.

De pilots hebben zich vooral bewogen op instellingsniveau. Er is een grote diversiteit gebleken in de gekozen aanpak. Dat is begrijpelijk, want het ging om experimenten op een terrein (praktijkgericht onderzoek) dat ook nog eens grotendeels nieuw was voor de betrokken hogescholen. Het systeem dat de Hogeschool Utrecht met haar partners heeft beproefd, lijkt het verst te zijn in de zoektocht naar een adequaat systeem van kwaliteitszorg op instellingsniveau. Sommige pilots leggen de nadruk op het meten van wat belanghebbende vinden van het onderzoek aan de hogeschool, en minder op wat er is bereikt. Eén pilot heeft als interessante uitkomst een digitaal portfolio, waarin de resultaten van een lectoraat zichtbaar kunnen worden gemaakt.

6. Conclusies

De hogescholen hebben in de loop van zeven jaar veel bereikt op het gebied van lectoraten. De rapportages die hierboven zijn besproken, laten dat ook zien. De knelpunten die de eerste twee evaluatiecommissies nog signaleerden, zijn aangepakt, maar nog niet allemaal opgelost. Vanaf 2009 heeft de stichting geen verantwoordelijkheid meer voor de lectoraten, behoudens voor het programma Raak Pro. Aan de hand van de ervaringen in de afgelopen jaren en op basis van de genoemde rapportages formuleert het bestuur enkele conclusies en aanbevelingen, gericht op de verdere ontwikkeling van de lectoraten en het onderzoek aan de hogescholen.

Onderzoek en onderwijs

De analyse van de commissie Karssen dat lectoraten systematische kennisontwikkeling door middel van eigen langjarige onderzoekprogramma's tot hun centrale doelstelling zouden moeten maken, is juist. In het eerste convenant uit 2001 is het lectoraat geïntroduceerd als een innovatiemodel. Door de stichting is dit in de toekenningsregeling lectoraten vertaald, waarbij vier doelen zijn onderscheiden: kennisontwikkeling, professionalisering van docenten, doorwerking naar het curriculum en kenniscirculatie van en naar economie en samenleving. De door de commissie gesignaleerde samenhang tussen deze doelen kan worden gezien als een aanscherping op basis van de ervaringen in de afgelopen zeven jaar. Lectoraten blijken prioriteiten in de vier doelen te stellen en de meest succesvolle lectoraten leggen het accent op systematische kennisontwikkeling. Het is in zekere zin ook een logische conclusie, want de hogeschool ontwikkelen zich in de richting van een kennisinstelling en zonder onderzoek is een kennisinstelling niet goed denkbaar. Het nieuwe programma RAAK Pro, dat de stichting thans uitvoert, speelt daar al op in, zowel in de gehanteerde definitie van praktijkgericht onderzoek als in de eis dat het onderzoek wordt uitgevoerd in wisselwerking met de praktijk, dat het is ingebed in de hogeschool en dat er sprake moet zijn van een duurzame doorwerking van de uitkomsten van het onderzoek in het onderwijs van de hogeschool en de praktijk.

Van belang is wel dat er scherp op blijft worden toegezien dat de impact op het onderwijs en op de professionalisering van docenten gewaarborgd blijven en dat onderzoek geen op zichzelf staand doel wordt. Het is zeer ongewenst als het onderzoek zou gaan "loszingen" van het onderwijs. De doorwerking naar het onderwijs is dan ook een punt van blijvende aandacht. Ondanks de vooruitgang die ontegenzeggelijk blijkt uit de laatste evaluatie, is er in menig opzicht nog sprake van een zeker isolement van lectoraten binnen hogescholen. Voorkomen moet worden dat een geïsoleerde positie van een lectoraat op termijn geïnstitutionaliseerd wordt. Er zal daarom veel geïnvesteerd moeten worden door de hogescholen om dit te verbeteren. Een stevige koppeling van onderzoek en onderwijs en een blijvende aandacht voor de professionalisering van docenten zijn hier de trefwoorden. Een kenniskring die bestaat uit docenten die voldoende tijd hebben om hun taken binnen het lectoraat uit te voeren, een gericht HRM beleid van de hogeschool en een kwaliteitszorgsysteem dat eisen stelt aan de doorwerking naar het onderwijs zijn daarvoor noodzakelijk.

Het bestuur kan volledig onderschrijven dat het onderzoek zich richt op kennis die gevraagd wordt door economie en samenleving. Een sterk lectoraat richt zijn onderzoek op de externe omgeving, maar is daar niet louter volgend. Een situatie van uitsluitend "u vraagt en wij draaien" is niet wenselijk. Een zinvolle bijdrage aan de innovatie van de beroepspraktijk is gediend met een zekere afstand tot de alledaagse praktijk. Onderzoeksprojecten moeten bijdragen aan de oplossing van concrete problemen en vragen in het werkveld, maar daarnaast ook bijdragen aan een verdieping van de opgedane kennis. Zoals de evaluatiecommissie terecht zegt, dragen lectoraten die diepgang verkiezen boven breedte meer bij aan de kennisontwikkeling in het werkveld. Het feit dat 69% van de lectoren gepromoveerd is, geeft aan dat de hogescholen zich hier van bewust zijn, evenals het feit dat een toenemend aantal lectoraten een eigen onderzoeksprogramma formuleert of overweegt te formuleren. De balans tussen diepgang en breedte is delicaat. De uitdaging is dat hogescholen stevig zijn ingebed in de kennisinfrastructuur zonder de voeling met het MKB te verliezen. Een mogelijke ingang daarbij is een betere benutting van het bestaande fijnmazige netwerk van stageplaatsen.

Wil het praktijkgericht onderzoek in de hogescholen goed van de grond komen, dan is op termijn noodzakelijk dat er een volwaardige tweede geldstroom voor de hogescholen ontstaat, die stimuleert dat hogescholen in competitie gelden kunnen verwerven voor praktijkgerichte onderzoeksprojecten. Daarmee kan een stap worden gezet in de richting van het ontstaan van een duurzame onderzoekspraktijk in de hogescholen. Het nieuwe programma RAAK Pro is een eerste stap in deze richting. Het bestuur leidt uit de analyse van de commissie af dat er in de onderzoeksactiviteiten in het kader van een tweede geldstroom voldoende ruimte moet zijn voor een verdiepingsslag. Een tweede geldstroom wordt doorgaans beheerd door een externe instantie. Bij de positionering en vormgeving hiervan zou rekening moeten worden gehouden met twee wezenlijke kenmerken van het onderzoek aan de hogescholen: de praktijkgerichtheid en de methodologische robuustheid.

Het bestuur onderschrijft de wenselijkheid van NWO-financiering voor de onderzoeks-samenwerking tussen universitaire onderzoeksgroepen en lectoraten, maar voegt er aan toe dat niet elk type onderzoek zich voor een samenwerking tussen een universiteit en hogeschool zal lenen. Zoals hierboven al is opgemerkt, zal het onderzoek dat zijn verankering vindt in de beroepspraktijk, zich het meest lenen voor een samenwerking tussen een universiteit en een hogeschool. Uit de cijfers blijkt overigens dat de voorwaarden voor een vruchtbare samenwerking tussen hogescholen en universiteiten aanwezig zijn: 39% van de lectoren is ook werkzaam aan een universiteit en het aantal promovendi – waarvoor per definitie een samenwerking tussen een hogeschool of lectoraat en een universitaire promotor nodig is - stijgt gestaag.

Samenwerking met instellingen in de kennisinfrastructuur blijft uiteraard niet beperkt tot de universiteiten. Uit de cijfers kan worden afgeleid dat 24% van de lectoren ook werkzaam is als zelfstandige, terwijl 18% ook werkzaam is in de profit sector en 15% in de non profit sector. De cijfers van het onderzoek door Alons zeggen niets over de aard van de werkzaamheden, maar volgens de evaluatiecommissie zijn de aard en omvang

van de andere werkzaamheden van een lector vrijwel altijd relevant voor het werk in het lectoraat. Waar de andere werkring zich niet op het gebied van kennisontwikkeling beweegt, is de uitwerking van het lectoraat op zijn omgeving minder. Daaruit concludeert de commissie terecht dat er naar moet worden gestreefd dat bij een deeltijd aanstelling van een lector het lectorschap en de andere werkring elkaar versterken op het gebied van de kennisontwikkeling.

Inbedding in de kennisinfrastructuur heeft naast een personele kant ook een randvoorwaardelijk aspect. Het over en weer gebruik maken van de fysieke onderzoeksinfrastructuur, zoals laboratoria, bibliotheken en (wetenschappelijke) databases e.d is evenzeer van belang. Dit is overigens niet alleen in het belang van het onderzoek, maar ook van studenten, die op deze manier kennis kunnen maken met "state of the art" faciliteiten.

Professionalisering van docenten

De doorwerking naar het onderwijs wordt in belangrijke mate gewaarborgd als docenten en studenten deelnemen in het onderzoek van een lectoraat. Dat betekent wel dat docenten ook in staat moeten zijn onderzoek uit te voeren. Een constante in de evaluatierapporten van de commissie Karssen is echter dat het nogal eens schort aan de onderzoeksvaardigheden van veel docenten. Op veel terreinen wordt daar nu wat aan gedaan. Er komen steeds meer jonge promovendi die als docent-onderzoeker in het hbo werkzaam zijn. Ook zijn er steeds meer docenten die een promotietraject aan een universiteit volgen. Deze trajecten zouden bij voorkeur niet los van een lectoraat moeten staan om synergie effecten te versterken. Precieze aantallen zijn niet bekend, maar op het totaal van de docenten in het hbo is het een beperkt aantal. Gemiddeld zijn er volgens het rapport Alons 1,8 promovendi (0,4 fte) aan een lectoraat verbonden. Bij een aantal van 350 lectoraten zou dat betekenen dat er in het hbo 630 promovendi zijn. Het aantal docenten dat aan een lectoraat is verbonden, bedraagt volgens het rapport Alons 5,9 (1,7 fte). In het hbo zouden er dan 2055 docenten zijn, die met onderzoek in aanraking komen, als we aannemen dat onderzoek in het hbo vrijwel uitsluitend gebeurt in lectoraten. Dat is ongeveer 9% van de circa 22.100 docenten (15.400 fte) in het hoger beroepsonderwijs. Het huidige aantal gepromoveerde docenten in het hbo ligt rond de 3%, terwijl 45% een kwalificatie heeft op master niveau. Deze laatste groep heeft dus de potentie om onderzoek te doen. Om te bevorderen dat zij ook daadwerkelijk aan onderzoek toekomen, is het nodig dat hogescholen een gericht en samenhangend HRM beleid volgen. Een stap in de goede richting is dat verschillende hogescholen over zijn gegaan tot het scheppen van gemengde docent-onderzoeker functies. Op die manier kan de kloof tussen het kwalificatieniveau van lectoren en docenten geleidelijk worden verkleind. Dit zou er op termijn ook in kunnen resulteren dat professionalisering niet beperkt blijft tot de docenten die deel uitmaken van het lectoraat.

Aandacht is ook nodig voor docenten die op grond van een rouleersysteem na enige tijd het lectoraat verlaten. Zij zouden in de gelegenheid moeten zijn om onderzoek te blijven doen. Dat geldt a fortiori voor promovendi die hun promotie afronden. De kans blijft groot dat zij vertrekken als er geen aantrekkelijk werkklimaat is, waar onderzoek

een plaats in heeft. Op de wat langere termijn zou dit er ook toe kunnen leiden dat er onderzoeksactiviteiten buiten de lectoraten ontstaan. Een HRM beleid gericht op de bevordering van onderzoek aan de hogescholen, moet breed zijn en niet uitsluitend gericht op het verhogen van het aantal gepromoveerde docenten. Zo is het wenselijk dat niet alleen bij promovendi wordt geselecteerd op onderzoeksvaardigheden, maar dat dit ook bij aankomende "reguliere" docenten gebeurt.

Studenten

Gebleken is dat nog weinig studenten in aanraking komen met een lectoraat. Over het algemeen is de inzet van de lectoren bij reguliere onderwijsactiviteiten nog beperkt. Dat is gezien het geringe aantal lectoren ten opzichte van het aantal studenten niet verwonderlijk. Inzet van lectoren bij onderwijs zal gericht moeten gebeuren, want het verzorgen van inleidende colleges e.d. door lectoren zal maar weinig bijdragen aan meer diepgang in de opleiding. Niettemin moeten meer studenten op enigerlei wijze in aanraking komen met een lectoraat, mede om een tegenwicht te bieden aan het gegeven dat bijna een kwart van de afgestudeerden in het hbo aangeeft dat de opleiding meer diepgang had mogen hebben⁵. Dat kan wanneer docenten die lid zijn van een kenniskring de inzichten, verworven uit hun onderzoek, ook betrekken bij hun onderwijs, maar het is ook mogelijk in de vorm van participatie van studenten in het onderzoeksprogramma van lectoraten door het uitvoeren van afstudeerprojecten of door het volgen van onderwijsonderdelen die door een lectoraat worden verzorgd. Een vereiste is dan wel dat studenten al in hun eerste of tweede jaar zijn getraind in kritisch en methodisch denken en analyseren en in onderzoeksmethodieken en technieken. Studenten die volgens de laatste door onderzoek van een lectoraat verworven inzichten worden opgeleid, kunnen op hun beurt na hun afstuderen deze inzichten toepassen in hun werksituatie.

Financiën en omvang kenniskring

Over het geheel genomen blijkt de helft van het budget van een lectoraat uit de lectoraatsgelden afkomstig te zijn en de rest uit interne financiering (eigen bijdrage van een opleiding of de hogeschool als geheel) en inkomsten uit derdegeldstroom activiteiten. De werving van externe middelen is belangrijk maar kan geen doel op zich kan zijn en zal altijd in functie moeten staan van de inhoudelijke opdracht die een lectoraat heeft. Een grotere interne financiering van de lectoraten dan nu uit de cijfers naar voren komt, is echter wel wenselijk omdat dit kan worden gezien als een blijk van een hechtere verankering van de lectoraten in de hogescholen.

Een gevolg hiervan zou moeten zijn dat er meer docenten bij de lectoraten worden betrokken. Zoals het bestuur bij de uitkomsten van de in 2005 gehouden lectorenmeting al heeft gezegd, is het wenselijk dat er per fte lector meer docenten aan het lectoraat zijn verbonden en ook dat de gemiddelde aanstelling per docent omhoog gaat van 0,2 fte naar 0,4 fte. Uit de cijfers blijkt dat de hogescholen op de goede weg zijn. In vergelijking met de meting uit 2006 is het aantal docenten in een lectoraat licht gedaald, maar is de omvang in fte juist gestegen van 1,24 naar 1,7. De omvang per

⁵ "Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2007" ROA, september 2008

docent is gegroeid naar 0,3 fte. Het bestuur vertrouwt er dan ook op dat de hogescholen dit zullen doorzetten, want een omvang in fte van 1,7 fte is niet genoeg voor een stevige en duurzame onderzoeksgroep, die voldoende doorwerking heeft naar het onderwijs. Dat blijkt ook uit het rapport van de evaluatiecommissie die aangeeft dat de relatie met het onderwijs alleen in die gevallen geheel afwezig of veel te gering is, waar de capaciteit van de kenniskring ook zeer beperkt is (1 tot 1,5 fte).

Personeel en organisatie

De maatregelen die de commissie voorstelt op het terrein van personeel en organisatie, hebben de volle instemming van het bestuur. Het betekent wel dat in beginsel alle hogescholen een langere termijn strategie zullen moeten ontwikkelen en niet alleen het beperkt aantal hogescholen dat daar volgens de evaluatiecommissie thans in meerdere of mindere mate aan werkt. Het bestuur zou het tevens toejuichen als "de inhoud" meer manifest wordt in de diverse lagen van het management van een hogeschool. Dit zou een mooie parallel zijn van de trend naar een herwaardering van de positie van de docenten, zoals die de laatste jaren zichtbaar is geworden. Hier speelt ook nog een ander punt. Lectoren zijn primair de eerst aangewezen personen om de doelen van hun lectoraat te bewaken. Maar zij kunnen dat niet alleen. Het management heeft hier een verantwoordelijkheid, al was het maar omdat lectoren op inhoud gerichte personen moeten blijven en dus niet te veel met taken op het gebied van management moeten worden belast. Een goed samenspel tussen management en lectoren is dan ook van groot belang. Daarvoor zijn diverse organisatiemodellen denkbaar. De commissie Karszen noemt als voorbeeld de vorming van kenniscentra, bestaande uit meerdere lectoraten, die een gezamenlijke aansturing kennen van een lector en een onderwijsmanager. Ook op landelijk niveau ligt hier een verantwoordelijkheid en wel voor de HBO-raad en het daaraan verbonden Forum voor praktijkgericht onderzoek, dat de lectoren bundelt.

Lectoren

De functie van lector neemt een centrale plaats in. De stichting heeft tot 1 januari 2007 elk lectoraat dat uit trekkingsrechten werd betaald, goedgekeurd. Nadat de trekkingsrechten in de reguliere bekostiging zijn opgenomen, is deze goedkeuringsprocedure tot eind 2008 doorgedaan in het kader van een verzoek daartoe van de HBO-raad. Op basis van de toekenningsregeling moest in de aanvraag een functieprofiel zijn opgenomen en ook aandacht worden geschonken aan de wijze waarop de lector zou worden geworven. De feitelijke werving van lectoren is een zaak van de hogescholen geweest, waar de stichting geen bemoeienis mee heeft gehad. De cao voor het hoger beroeps-onderwijs kent een bepaling over de lector en er is een landelijk functieprofiel. In de praktijk is gebleken dat dit goed heeft uitgewerkt getuige het hoge kwalificatieniveau van de lectoren zoals dat blijkt uit het rapport Alons. Het bestuur gaat er van uit dat de hogescholen in de toekomst in staat zijn dit hoge niveau te handhaven of zelfs op de schroeven. Wellicht kunnen zij daar bij worden geholpen door de invoering van een landelijke benoemingscode voor lectoren. Het bestuur beveelt aan daarover in HBO-raad verband een debat aan te gaan.

De lectoren hebben zich al in een vroeg stadium met financiële steun van de stichting verenigd. Dat gebeurde eerst in een lectorenplatform, dat op afstand stond van de HBO-raad. Later heeft de HBO-raad het Forum voor praktijkgericht onderzoek opgericht. De stichting heeft altijd veel belang gehecht aan deze platform functie, deze financieel ondersteund en ook regelmatig met een vertegenwoordiging ervan overleg gevoerd.

De gemiddelde aanstellingsomvang van lectoren is 0,6 fte. Op dit punt is er geen verschil met de vorige metingen. Interessant is dat de tevredenheid over het succes van het eigen lectoraat significant blijkt samen te hangen met de aanstellingsomvang. Naarmate de omvang toeneemt, neemt ook de tevredenheid over het ervaren succes toe. Dit geldt ook voor de relatie tussen omvang en tevredenheid met de feitelijke tijdsbesteding. In het rapport Alons wordt daaruit geconcludeerd dat meer omvangrijke lectoraten blijkbaar meer armslag en bewegingsruimte bieden om de diverse taken met succes uit te kunnen voeren. Deze conclusie spoort met de analyse van de evaluatiecommissie dat lectoren met een aanstelling van minder dan 0,5 fte minder impact bleken te hebben op hun omgeving. Het feit dat de gemiddelde aanstelling boven 0,5 fte is blijven liggen, onderstreept dat de hogescholen het beleid van de stichting om aanstellingen kleiner dan 0,5 fte tot de uitzonderingen te doen zijn, hebben ondersteund.

Het aantal lectoren is in verhouding tot het aantal docenten in het hbo nog gering. De evaluatiecommissie spreekt beeldend van "een druppel in de oceaan" en refereert daarbij aan de verhouding van 1400 studenten op 1 fte lector. De evaluatiecommissie pleit er voor deze ratio te verbeteren en het bestuur sluit zich daar bij aan. In de begroting van het ministerie van OCW is tot 2012 een geleidelijk oplopend bedrag opgenomen, dat kan worden ingezet voor een verhoging van het aantal lectoraten. Dat is een goede zaak, maar ook voor de periode na 2012 is een verdere geleidelijke stijging van het aantal lectoraten wenselijk. Deze stijging zal zodanig moeten worden gerealiseerd dat het aantal docenten, betrokken bij een lectoraat, sterker stijgt dan het aantal lectoren. Het is van eminent belang dat de stijging plaats heeft binnen een samenhangend en doordacht HRM beleid, gericht op een verhoging van het opleidingsniveau van docenten: meer promovendi, meer docenten met een master en meer promotietrajecten. De uitdaging voor de hogescholen is dat zij dit alles realiseren met handhaving van het beroepsgerichte karakter van het hbo en van het praktijkgerichte karakter van hun onderzoek. Het bestuur heeft er in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen zeven jaar alle vertrouwen in dat zij daar in zullen slagen.

Kwaliteitszorg

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen het macro niveau (de hogescholen als collectief: de branche) en micro niveau (de individuele hogeschool: het instellingsniveau). De pilots zitten op instellingsniveau. Het brancheprotocol van de HBO-raad (BKO) zit vooral op macro niveau. Het bestuur ziet het BKO als een goed systeem dat voldoende waarborgen biedt dat de kwaliteit van het praktijkgericht onderzoek in het hbo op orde is. De diversiteit van de pilots laat zien dat er op instellingsniveau vele benaderingen van kwaliteitszorg mogelijk zijn. Daar is op zichzelf geen bezwaar tegen want kwaliteitszorg moet passen bij de structuur en cultuur van de hogeschool, bij de missie van de hogeschool en de onderzoeksdomeinen die ze in huis heeft. Dat neemt

niet weg dat het bestuur vraagtekens plaatst bij een te grote diversiteit. Immers, de vergelijkbaarheid van de uitkomsten van de systemen op instellingsniveau komt onder druk te staan als die systemen onderling te veel van elkaar verschillen. Het bestuur vindt dat de hogescholen er naar zouden moeten streven dat een te grote diversiteit van systemen op instellingsniveau wordt voorkomen. Overigens valt te verwachten dat de validatiegroep, die in het BKO is voorzien, op dit punt structurerend gaat werken.

Van belang is ook dat de vergelijkbaarheid met de universiteiten steeds in het oog wordt gehouden. Het is in dit verband positief dat de HBO-raad participeert in de netwerkorganisatie Evaluating Research in Context (ERiC) waarin onder meer de Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten (VSNU) de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek (NWO), de Vereniging van hogescholen (HBO-raad) en het ministerie van OCW gezamenlijk werken aan kennisuitwisseling en methodiek-ontwikkeling - ook internationaal - met het oog op meer contextgerichte onderzoeks-evaluaties. Voor de hogescholen geldt hierbij dat de aard van praktijkgericht onderzoek moet worden gerespecteerd. De betekenis van onderzoek voor beroepspraktijk, samenleving en het onderwijs in de hogeschool staat dus in het middelpunt van de evaluatie. Dit heeft consequenties voor het instrumentarium, de betrokkenheid van stakeholders en de samenstelling van de expertpanels, die het onderzoek op de hogeschool gaan evalueren.

Van groot belang acht het bestuur de impact van het onderzoek op het onderwijs en op de professionalisering van docenten. Dat is immers één van de centrale uitgangspunten geweest bij de invoering van de lectoraten in 2001. Bij de meting van het effect op onderwijs gaat kwaliteit boven kwantiteit: welke veranderingen in het curriculum zijn tot stand gebracht? Een goede mix van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren is dan ook wenselijk. Het aantal studenten waar een lector mee te maken heeft, zou dan ook niet zonder meer als indicator in een kwaliteitszorgsysteem kunnen worden gebruikt.

Daarnaast moet de systematische kennisontwikkeling tot onderwerp van evaluatie worden gemaakt: hoe wordt geborgd dat er sprake is van deugdelijk onderzoek en wat verstaat men daaronder. Het is niet genoeg om alleen meningen over onderzoek te meten, zoals in sommige pilots is gebeurd. De kwaliteit en kwantiteit van de onderzoekers en hun in- en externe netwerken en samenwerkingsrelaties zijn evenzeer van belang. Internationaal gangbare methode van evalueren van onderzoek moeten centraal staan, namelijk die van evaluatie door panels van onafhankelijke experts. Indicatoren moeten zorgvuldig worden doordacht, want zij zullen de neiging hebben maatgevend te worden en een bepaald gedrag uitlokken. "Publish or perish" moet bij het meten van onderzoek worden voorkomen.

Het accent moet liggen op de verbeterfunctie. Kern bij het evalueren is niet om aan te tonen hoe goed een hogeschool of lectoraat het allemaal doet, maar om te ontwikkelen en te verbeteren. Het gaat er dus om de samenhang en randvoorwaarden in de organisatie te evalueren, want daar zit vaak het aangrijpingspunt voor verbetering.

De stakeholders moeten zoveel mogelijk worden betrokken bij de zelfevaluatie van het onderzoek: de partners binnen de samenleving, beroepspraktijk, het onderwijs binnen de hogeschool. Overbodige bureaucratie moet worden voorkomen bij het verzamelen en bijhouden van gegevens. Een interessante oplossing is Digiport, dat in één van de pilots is beproefd.

Het spreekt vanzelf dat lectoren en onderzoekers goed moeten worden betrokken bij het (door)ontwikkelen van het systeem en bij het benoemen van indicatoren voor kwaliteit. Draagvlak is belangrijk, anders werkt het bij voorbaat niet. Het Forum voor praktijkgericht onderzoek, waar de gezamenlijke belangen van de lectoren samenkomen, zou hier een centrale rol moeten spelen.

Naast de inhoudelijke evaluatie door de hogescholen zou periodiek een commissie ingesteld moeten worden die vanuit een landelijk en bestuurlijk perspectief, aan de hand van bezoeken aan een representatieve steekproef uit de lectoraten, een beeld geeft van de stand van zaken. Deze benadering kenmerkte de evaluatiecommissies onder voorzitterschap van prof. Karssen en het bestuur acht dit ook in de toekomst een nuttig middel om de ontwikkeling van de lectoraten en het onderzoek te blijven volgen.

Streefwaarden

In het advies van de stichting over de uitkomsten van de lectorenmeting 2005 wordt een aantal streefwaarden genoemd, bedoeld om de stand van de lectoraten in 2008 te meten. Voor zover bekend zijn deze streefwaarden niet door de HBO-raad gebruikt. Uit een vergelijking van deze streefwaarden met de uitkomsten van de meting die in 2008 is uitgevoerd, blijkt dat op een aantal punten vooruitgang is geboekt.

1. De streefwaarde "alle lectoren hebben minimaal een 0,5 fte aanstelling" is niet gehaald: 21% heeft een aanstelling van 0,4 fte en 5% een aanstelling van 0,3 fte of minder.
2. De streefwaarde "de gemiddelde omvang van de kenniskring is 4 to 5 fte per 1,0 lectoraat" is wel gehaald: een gemiddelde lector van 0,6 fte heeft 3,3 fte kenniskring. Omgerekend naar 1,0 fte lector komt dit neer op 5,3 fte kenniskring.
3. Onzeker is of de streefwaarde "tussen de 90 en 100% van de hogescholen heeft een strategisch beleid" is gehaald, want er zijn geen exacte cijfers bekend. Uit de rapportage van de evaluatiecommissie kan worden afgeleid dat het waarschijnlijk niet gehaald is.
4. De streefwaarde "de eigen bijdrage van hogescholen stijgt met tussen de 50 en 100%" is niet gehaald: ten opzichte van de lectorenmeting 2006 is de eigen bijdrage constant gebleven op 20%.

5. De streefwaarde "de inkomsten uit contractactiviteiten stijgen met tussen de 25 en 50%" is wel gehaald: het percentage overige inkomsten is sinds 2006 gestegen van 18 naar 34%.⁶

De indicator resultaten is in 2008 niet gemeten en kan dus niet worden vergeleken met 2006.

Ofschoon kwantitatieve metingen niet het laatste woord zijn, is het belang van streefwaarden groot genoeg om jaarlijks een meting te verrichten op een aantal kernpunten, zoals de hier bovengenoemde waarden. Het bestuur vindt de jaarlijkse monitoring van de ontwikkeling en resultaten van onderzoek aan hogescholen die in het BKO is voorzien, dan ook een goed idee.

⁶ Omdat de definities niet helemaal te vergelijken zijn, zijn alle inkomsten buiten de eigen bijdrage en de SKO-subsidie bijeen genomen onder "contractactiviteiten".

7. Waar staan we nu?

Zeven jaar nadat de stichting met haar werk begon, zijn de lectoraten niet meer weg te denken uit het hoger beroepsonderwijs en de maatschappij. Het evaluatierapport van de derde evaluatiecommissie Karssen bevestigt dat nog eens. De analyse van de commissie dat er zich binnen de hogescholen een ingrijpende klimaatsverandering aan het voltrekken is, onderschrijft het bestuur van harte. Er is geen weg terug: hogescholen zijn op weg van onderwijsinstelling naar kennisinstelling. In het eerste convenant is de verwachting uitgesproken dat lectoraten een belangrijke bijdrage zouden leveren aan het vergroten van de kennisinnovatie in het hoger beroepsonderwijs en daarmee samenhangend een kwaliteitsverbetering van het onderwijs en een versterking van de externe oriëntatie tot stand zouden brengen. Die verwachting is dus uitgekomen. Dat komt ook tot uiting in de waardering die lectoren geven over het succes van hun lectoraat. In het onderzoek van Alons is gevraagd hoe succesvol de lector zijn of haar lectoraat acht. In de uitkomst domineren hoge cijfers. Op een schaal van 1 tot 10 ligt het gemiddelde op 7,6. Een substantieel deel (43%) waardeert het succes zelfs met een 8.

In 2001 is door hogescholen niet gekozen voor “meer van hetzelfde” maar voor de introductie van een nieuw innovatief concept. De toenmalige voorzitter van de HBO-raad prof. dr. F. Leijnse heeft dat heel duidelijk verwoord in een essay uit 2000, waarin hij het concept lectoraten in grote lijnen uitwerkte. Kern van zijn voorstel was dat het innoverend vermogen van de hogescholen gebaat is bij de invoering van een nieuw concept: de lectoraten, bestaande uit een nieuwe functionaris – de lector – met daar om heen een groep docenten – de kenniskring, die deels ook uit externe leden zou kunnen bestaan overigens. Terugkijkend over de afgelopen periode kan worden gesteld dat de invoering van de lectoraten een geslaagde onderwijsinnovatie is geweest. Daar zijn verschillende redenen voor aan te wijzen. De analyse dat er iets moest gebeuren in de hogescholen kwam rond 2000 grotendeels uit het hoger beroepsonderwijs zelf. Het ministerie van OCW heeft voor de realisering van de gewenste lectoraten extra geld beschikbaar gesteld, dat aanvankelijk incidenteel was, maar na een paar jaar structureel werd. Het extra geld werd niet direct in de lump sum gestort. Er is daarentegen gekozen voor een systeem van trekkingsrechten naar rato van de omvang van een hogeschool gekoppeld aan toewijzing van middelen door de stichting als externe onafhankelijke instantie, die tevens de invoering begeleidt via evaluatie en monitoring. De hogescholen tenslotte bleken binnen dit systeem in staat lectoraten tot ontwikkeling te laten komen die in grote meerderheid de toets der kritiek ruimschoots kunnen doorstaan. De drie uitgevoerde onafhankelijke evaluaties maken dat overtuigend duidelijk. Met de recente introductie van een nieuw praktijkgericht onderzoekprogramma RAAK Pro wordt een nieuwe stap gezet in de verdere ontwikkeling van de hogescholen tot kennisinstellingen. Als meest onderscheidende kenmerk van praktijkgericht onderzoek wordt daarin genoemd de aard van de vraagstelling in het onderzoek, die wordt vormgegeven vanuit probleemstellingen in de professionele praktijk. Daarin ligt ook de kern van de uitdaging voor de hogescholen: daadwerkelijk kennis te ontwikkelen in wisselwerking met de praktijk en die kennis duurzaam implementeren in het onderwijs en de beroepspraktijk.

Bijlage

Begeleidende brief van het bestuur bij het rapport van de evaluatiecommissie

Met veel genoegen presenteert het bestuur van de stichting het rapport "Lectoraten, kweekvijvers van innovatie" dat is opgesteld door de Evaluatiecommissie lectoraten onder voorzitterschap van prof. dr. C. M. Karssen. Dit is het derde evaluatierapport dat onder voorzitterschap van prof. Karssen tot stand is gekomen. Het bestuur dankt de commissie voor de gedegen rapportage, die een treffend beeld geeft van de huidige stand van de lectoraten. Het bestuur is prof. Karssen meer in het bijzonder dank verschuldigd voor zijn inzet de afgelopen jaren. Via de commissies die onder zijn leiding hebben gestaan, heeft prof. Karssen in een cruciale fase een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het lectoraat.

Dit rapport is opgesteld in het kader van de eindrapportage over de periode 2001-2008, die het bestuur later dit jaar hoopt uit te brengen. Een definitief standpunt over het rapport zal het bestuur dan ook in dat kader bepalen. Maar gezien het belang van de bevindingen en conclusies van de evaluatiecommissie heeft het bestuur besloten het rapport nu al publiek te maken en op de hoofdlijnen ervan een beknopte eerste reactie te geven.

De commissie stelt dat lectoraten systematische kennisontwikkeling door middel van eigen langjarige onderzoekprogramma's tot hun centrale doelstelling zouden moeten maken. Het bestuur kan zich vinden in de gedachte dat er een samenhang is tussen de indertijd geformuleerde doelen. Van belang is wel dat er scherp op blijft worden toegezien dat de impact op het onderwijs en op de professionalisering van docenten gewaarborgd blijven en dat onderzoek geen op zichzelf staand doel wordt. Daar zullen dus in de kwaliteitszorg mechanismen voor moeten worden ontwikkeld.

Zoals de commissie stelt is het van groot belang dat docenten en studenten deelnemen in het onderzoek. Voor de professionalisering van de docenten is het verder belangrijk dat dit niet beperkt blijft tot de docenten die deel uitmaken van het lectoraat.

Het bestuur kan volledig onderschrijven dat het onderzoek zich richt op kennis die gevraagd wordt door economie en samenleving. Een sterk lectoraat richt zijn onderzoek op de externe omgeving, maar is daar niet louter volgend. Een situatie van uitsluitend "u vraagt en wij draaien" is niet wenselijk.

Een grotere interne financiering, zoals de commissie voorstelt, is inderdaad een blijk van een hechtere verankering van de lectoraten in de hogescholen. Het feit dat dit al in toenemende mate gebeurt, is een positieve ontwikkeling. Het bestuur vertrouwt er dan ook op dat de hogescholen dit zullen doorzetten. Daarnaast merkt de commissie terecht op dat de werving van externe middelen geen doel op zich kan zijn, maar altijd in functie moet staan van de inhoudelijke opdracht die een lectoraat heeft.

De maatregelen die de commissie voorstelt op het terrein van personeel en organisatie, hebben de volle instemming van het bestuur. Het betekent wel dat in beginsel alle hogescholen een langere termijn strategie zullen moeten ontwikkelen en niet alleen het beperkt aantal hogescholen dat daar volgens de evaluatiecommissie thans in meerdere of mindere mate aan werkt. Het bestuur zou het tevens toejuichen als "de inhoud" meer manifest wordt in de diverse lagen van het management van een

hogeschool. Dit zou een mooie parallel zijn van de trend naar een herwaardering van de positie van de docenten, zoals die de laatste jaren zichtbaar is geworden.

De geleidelijke uitbouw van het SIA-RAAK programma tot een volwaardige tweede geldstroom voor de hogescholen is wenselijk, zoals de commissie terecht stelt. Het nieuwe programma Raak Pro is een eerste stap in deze richting. Het bestuur leidt uit de analyse van de commissie af dat er in de onderzoeksactiviteiten in het kader van een tweede geldstroom voldoende ruimte moet zijn voor een verdiepingsslag.

Het bestuur onderschrijft de wenselijkheid van NWO-financiering van de onderzoek-samenwerking tussen universitaire onderzoekgroepen en lectoraten dit, maar voegt er aan toe dat niet elk type onderzoek zich voor een samenwerking tussen een universiteit en hogeschool zal lenen. Zoals hierboven al is opgemerkt, zal het onderzoek dat zijn verankering vindt in de beroepspraktijk, zich het meest lenen voor een samenwerking tussen een universiteit en een hogeschool.

